

Élet az úrvesztett erők vonzásterében

ZUSAMMENFASSUNG

„Leben im Kraftfeld der herrenlosen Gewalten“. In dem vorliegenden Beitrag wird der Versuch unternommen, Bezugspunkte zwischen dem Denken von László Márton von Pákozdy und Karl Barth aufzuzeigen. Es geht in erster Linie um die rein formalen Übereinstimmungen, die dann durch die Art ihrer Verfasstheit auf inhaltliche Übereinstimmungen folgen lassen. Die beiden Theologen haben zwar in sehr verschiedenen Welten gelebt, jedoch mit den herrenlos gewordenen Gewalten dieselben Erfahrungen gemacht: und dies hat ihre theologische Haltung beeinflusst. Der Beitrag zeigt, dass Pákozdy Barth und vor allem den „Barthianer“, so fern es je welche gegeben hat, jedenfalls auf der Ebene der Hermeneutik nicht folgen kann, doch argumentiert er mit einer nüchternen Sachlichkeit in Fragen der Wissenschaft und der Theologie im Allgemeinen. Pákozdy nimmt für die historisch-kritische Exegese Stellung, während Barth bekanntlich dagegen gewesen ist. Was aber der ungarische Theologe nicht aus dem Blick verliert, was seine Theologie zumindest in die Nähe der barthschen Theologie bringt, ist die Tatsache, dass Pákozdy ein dezidiert kirchlicher Theologe sein will, und seine ganze Theologie in den Dienst der Kirche und in diesem Sinne in den Dienst der „Religiosität“ stellen will. In dem Beitrag werden die Hauptgedanken von Barths herrenlosen Gewalten dargestellt und in Beziehung zu den Äußerungen von Pákozdy gesetzt. Dies alles, um zu zeigen, dass die nicht direkt vorhandene Nähe der beiden Theologen auf der Ebene der Sachlichkeit doch die Situation schaffen konnte, in dem der biblische Theologe das Recht auf das Wachen über die christliche Verkündigung der Dogmatik zugesteht. Der spezielle „menschliche Mensch“, dessen Sein Barth von allen Christen fordert, nimmt in Pákozdy's Geisteshaltung (so wie es aus seinen Schriften hervorgeht) Gestalt und wird ausdrücklich hervorgehoben. Der Beitrag will letztendlich das Erkenntnis hervorheben, dass der Mensch im Kraftfeld der herrenlosen Gewalten erst dann existieren kann, wenn seine Hoffnung an den wahren Menschen gerichtet bleibt, der als Herr Knecht, und der als Richter zugleich Angeklagter ist.

Nagy megtiszteltetés számomra, hogy a Pákozdy-emlékszimpoziumon referátumot tarthatok, de mindezek ellenére valahol ott motoszkál elmémben a bibliai kérdés: „Hát már Saul is a próféták között van?”¹ Nyilván nem véletlen ez a kérdés, hiszen magam sem Pákozdy László Márton tanítványa nem voltam (sajnos), s munkásságának általam legjobban ismert területe az EPM-ben (Evangelische Predigtmeditationen – egykori keletnémet igehirdetői segédletek sorozata) megjelent prédikációs segédanyagok, sőt mi több, még csak biblikus teológiával sem foglalkozom, többé-kevésbé ismert meglehetősen kifejtett „kvadrátallergiámnak” köszönhetően. Mi az, ami mégis feljogosít a szólásra, ráadásul ilyen címmel?

Nyilvánvaló, hogy rendszeres teológusként nem tisztem és feladatom, hogy a biblikus tudóst méltassam, s az sem, hogy teológiájának el nem hanyagolható

1 1Sám 10,11b.

rendszeres teológiai vonatkozásait a maguk teljességében kielemezzem. Mindezt el is mondtam a kezdet kezdetén Marjovszky Tibornak, aki azzal nyugtatott meg, valami „értelmes” rendszeres teológiai dolgot kellene itt mondani. Hogy mennyire lesz értelmes, amit elmondani kívánok, döntsék el a jelenlevők (s majdan ezen írás olvasói), de mindenesetre arról fogok beszélni, amihez talán némiképpen értek, azaz magyarul és röviden Barth Károly teológiájának egy, legalábbis Magyarországon alig recipiált vonatkozásáról. Hogy mindennek mi köze Pákozdy László Márton életművéhez, az talán referátumom végén kitetszik majd.

Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy Pákozdy László Márton azon teológusok egyike, akik a barthi teológia ellenállási potenciálját és tudatos egyháziasságát határozottan kiemelték írásaikban, illetőleg prófétai előrelátással óvtak ezen teológiának „izmusba” fulladásától is éppen az „izmusok” elleni küzdelem hevében.² Ugyanakkor azt is látni kell, hogy a közkeletű elképzelés szerint a barthi teológia Pákozdy László Márton életművére nem volt hatással, vagy ha igen, akkor az kimerült ezen teológia hermeneutikájának tagadásában. Nem kívánok e helyen ezekkel a nézetekkel vitába bocsátkozni (a téma ugyanis maga megérdemel egy külön tanulmányt), de engedtessek meg felhívni a figyelmet arra a tényre, hogy Pákozdy nem válogatás nélküli vagdalkozással utasítja el az Ige teológiájának hermeneutikáját, hanem tudatos és elvi alapon foglal állást a történet-kritikai írásmagyarázat szükségessége mellett. A Tunyogi Cs. Andrással folytatott vitájában³, melyet e tekintetben rövidege és pontosan megszerkesztett vitáit jellege miatt is a mérvadó írásnak tekinthetünk, különösen is világosan megmutatkozik a diszciplínája eredményeit, módszereit és önállóságát védő szaktudós mellett a TEOLÓGIA szabadsága mellett kiálló gondolkodó is, aki nem tud, és nem akar semmilyen prejudíció foglya lenni.⁴ Ez így van akkor is, ha maga a szerző is tisztában van azzal a ténnyel, hogy semmilyen szaktudós nem tud előfeltételek nélkül, azaz teljességgel objektíven dolgozni.⁵

2 Lásd pl. Pákozdy könyvismertetőit: PÁKOZDY: Barth, Karl: Theologische Existenz heute. Heft 1–6. Barth Károly és a német hitvalló egyház belső küzdelme, lásd Theológiai Szemle 9 (1933/34), 228–233.

3 Pákozdy ebben a vitában Tunyogi Csapó András: Néhány szó a bibliai hermeneutika kérdéséhez c. írására reagál l. Theológiai Szemle 8 (1933/34), 162–177.

4 Lásd PÁKOZDY: Az exegézis, a dogmatika és az igehirdetés néhány határkérdése, 212–233. – Különösen is megragadó e tekintetben a következő kifejtés: „Mind a tudományos, mind a hívő érdek azt követeli tehát, hogy az exegeta mindig úgy nyúljon az íráshoz, hogy hite se és krisztológiája se befolyásolja a sensus litteraris megtalálásában, hiszen éppen ebből fakadhat, vagy erősödhet meg ez a hite – ha a Lélek is úgy akarja. Semmiféle prolepszinek helye nincs. [...] Mert az exegézisnek kötelessége, hogy annak az elsőrendű vallásos érdekek is szolgáljon, amely állandóan szem előtt akarja tartani a történelmi igazság kérdését is, tehát megvédeni akár a történetitlen, vagy „történetfölötti” mythologia-hittől. Ez az állandó kérdés nevezhető formailag a tudós ember Lélek-várájának [...] Mert mythológiai, »fiktív« dolgokból nem lenne érdemes dogmarendszert, hitvallást szerkeszteni.” – i. m., 227.

5 Nem kívánom egy utalás szintjén elintézni a kérdést, hogy ugyanis a magyar biblikus teológia Pákozdy László Márton nevével és személyiségével fémjelzett iskolája, mintegy „Barthot megkerülve” művelte diszciplínáját, amit a dogmatikusok nem tehettek meg, hiszen véleményem szerint a kérdés ennél jóval bonyolultabb. Úgy vélem, Pákozdy teológus írásmagyarázóként az írásmagyarázat egyedül lehetséges, mert egyedül szabad módja mellett foglal állást életművével. Ez nem zárja ki a rendszeres teológiai impulzusokat, de az írásmagyarázat elsődleges feladata éppen a módszer szabadságával lefordított textus szabad üzenetének kiemelése. Ez a szabad üzenet szolgáltathat aztán impulzusokat a dogmatika számára.

Élet az úrvesztett erők vonzásterében – hirdeti nagyképpően referátumom címe, de feltehető a kérdés: mik is ezek az úrvesztett erők és egyáltalán lehet-e vonzásterükben élni? A nem csupán retorikus kérdés arra a kívánja irányítani a figyelmet, hogy a KD-ban marginálisan megjelenő „úrvesztett erők” („herrenlose Gewalte”) a maguk rendjén olyan erők, amelyek az életet csaknem lehetetlenné teszik. Vagy mégis van reménység? Maga Barth a kérdéssel több formában is foglalkozott, s első variációban a témának, „Isten és az istenek” címet adta, mely aztán nem került be a KD végleges szövegébe. A főbb gondolatokat később az úrvesztett erők címen dolgozta be a 78. § anyagába.

A kanti „miben reménykedhetem?” kérdése e tekintetben, úgy vélem, helytálló. Mert van miben reménykedni, amint ezt a biblikus tudós életműve felmutatja. Amikor egyik tanulmánya végén Pákozdy felteszi a kérdést, hogy az Ige mértéke alatt mennyire áll meg egyházunk életrendje, szolgálatunk, s küldetésünk tartalma, egyben arra biztat, biztatását kérdésként fogalmazva meg: „Van-e erőnk és bátorságunk újrafogalmazni [ti. a Biblia üzenetét], vagy saját régi unott elcsépelet formuláinkat ismételtetjük?”⁶ Úgy érzem, ez a fajta biztatás pontosan abban a vonalban áll meg kérdező teológusként s kérdező tanító nevelőként, amelyben az idős Barth nagyon világosan megfogalmazza a teológia rendszeres teológiai diszciplínájára nézve az alapdefiníciót, mely azonban, nézetem szerint, minden további nélkül kiterjeszthető a teológia egészére: „Szabadon gondolkozik, s felhívja a gyülekezetet arra, hogy a maga rendjén az Isten Igéje által adott szabadságban szabadon gondolkozzon és beszéljen.”⁷

Erről a szabadságról szól a KD a megbékélés kontextusában, s erre a szabadságra hívja fel a figyelmet a magyar biblikus tudós is a maga rendjén, amikor megfogalmazza: „A dogmatika csak rossz szelleme lehet az exegézisnek, ha nem az eredményeit (szolgálatát) veszi át, hanem diktálni akar neki („inspirálni” akarja).”⁸ Az ilyenformán „ihletett” teológiai munka tendenciózus ideológiagyártássá lesz, s pontosan az vész el benne, ami legalábbis meglátásom szerint Barth és Pákozdy számára egyaránt fontos volt: a gondolkodó hívő ember Isten által adott szabadsága.

Barth a KD posztumusz publikált töredékkötetében, az Úri Imádság magyarázata kapcsán beszél a 78. §-ban az úrvesztett erőkről, mégpedig a megbékélés kontextusában. Amikor Pákozdy László Márton a maga biblikus munkásságában arról beszél, hogy: „Isten beszédére nekünk a történelem porondján kell feleletet adnunk egyénenként és egyházként is. Feleletünknek ez az első mozzanata a történelmünk hívő értékelésében és Isten üzenetének befogadásában: hálaadó, magasztaló és engedelmes emlékezésben áll. Ez a hitvallás lényege...”⁹ úgy gondolom, azokat a kereteket határozza meg, amelybe Barth is belehelyezi az Úri Imádság nyomán a megbékélés kontextusában álló embert, akinek az úrvesztett erők ellenében kell az Igaz Emberre nézve Isten kegyelmére bíznia magát.

6 Lásd PÁKOZDY: Miről és hogyan tesz bizonyosságot az Ószövetség, 8.

7 BARTH: Einführung in die Evangelische Theologie, 197.

8 PÁKOZDY: Az Ótestamentum magyarázatának alapkérdéseiről, 43.

9 PÁKOZDY: Miről és hogyan tesz bizonyosságot az Ószövetség, 7.

A KD 78. § a „Harc az emberi igazságosságért” címet viseli, s tartalmára nézve a felirat ad programszerű eligazítást. Eszerint: A keresztyének arra kérik Istent, hogy igazságosságát egy új égen és új földön mutassa meg, ennek a kérésnek következményeként a keresztyének egyenként és a maguk rendjén felelősek az Isten által rendelt, emberileg biztosított szabadság és béke, valamint az igazságosság megvalósításáért. Mindennek a feladatnak az alapja azon keresztyén bizonyosság, hogy Isten a teremtés rendjén rendet teremtett, melyet majd a végső időkben teljességbe visz.¹⁰ Ezt a rendet, melyet Isten üdvrendjének nevez Barth az 1948-as előadásában, borította fel az ember és lett belőle „a világ rendetlensége”.¹¹ Felfogásában az embernek ebben a felbomlott rendben kell Istennek megadni az őt megillető dicsőséget. A 78. § elején ezt olvassuk „A rendetlenség elleni felkelés” címszó alatt: „Az emberi, Isten dicsőségére való törekvés valóságának szüksége van a próbára tételre. A keresztyének így imádkoznak: »Szenteltessék meg a TE neved!« S miközben Istent Atyaként szólítják meg, ezzel elismerik, számunkra kívánatos ennek az Atyának a tiszteletére törekedni. A keresztyének azonban emberek, s mint ilyeneknek emberi, s ilyenformán mindenesetre kétségbevonható cselekedete lesz az őt [Istent] tisztelő törekvésük.”¹² Minekutána azonban ez az igyekezet szenvedélyességet kíván, elvárando ennek próbája, mert nagyon könnyen „tiszátalan szenvedélyé” (unreinen Leidenschaft) lehet az, aminek „nagy szenvedélynek” (grosse Leidenschaft) kell lennie.¹³ Ebben az összefüggésben szükséges tehát mindazt elhelyeznünk, amit a következőkben a KD az úrvesztett erőkről ír, s melynek értelmében az Isten tiszteletére törekvő, azt szenvedélyesen gyakorló ember: „Fellázad minden elnyomás, s az emberek úrvesztett erők általi elnyomásával szemben.”¹⁴ Csak megjegyzendő, hogy ez utóbb idézett mondat a fejezet programadatai közül kikerült, s csupán a kritikai kiadás jelzi, hogy eredeti szándék szerint a paragrafus egész intonációját meghatározta volna. A teológiai szándék világos: az úrvesztett erők csak következmény, azon emberi igazságtalanság következménye, amely a tisztátalan szenvedélyből támadva az alap emberi feladatot, ti. Isten dicsőítésére való késztetést vonja kétségbe. Barth számára ebben a kontextusban az a fontos, amit a korábbi fejezet utolsó mondatában így juttat kifejezésre: „[a keresztyén ember]. . . Isten tiszteletére törekedve, abban a legkiemelkedőbbben tanúja ügyének (evilági emberként más hasonlók között), hogy számukra egy furcsa *emberi* ember képét nyújtja.”¹⁵

Ez az „emberi ember” a militia Christi tagjaként, amint azt már Harnack is kimutatta volt, elkötelezett, harcra kötelezett ember, s ez a harc az ellenállásban mutat-

10 BARTH: Das christliche Leben, 347.

11 Lásd BARTH: Die Unordnung der Welt und Gottes Heilsplan, 1948.

12 BARTH: Das christliche Leben, 347.

13 Pákozdy az exegézis és a dogmatika viszonyának tárgyalása során ezzel a szenvedéllyel beszél a teológia tudományáról és ezen belül az exegézisről különösen is. Ebben az értelemben a „nagy szenvedélybe” belefér annak elismerése is, hogy: „Az exegézis szolgáltatja az anyagot a dogmatika, az egyházi igehirdetés felett örökdő tudomány számára; azt a lehetőséget, hogy a nyelv megkövesedése által okozható félreértéseket is elkerülje az igehirdetés.” Lásd PÁKOZDY: Exegézis, 231.

14 Uo.

15 BARTH: Das christliche Leben, 346.

kozik meg. Ebben és ezen a ponton Barth inkább Zwingli, mint Kálvin követőjeként egy világos vonalat rajzol meg. Az ellenállás ugyanis nem valami olyasmi, amit el lehet érni azzal, hogy egy ügy mellett nem áll ki az ember, hanem jelenti éppen a harcossal kiállást a másik alternatíva megvalósítása mellett.¹⁶ Semmiféle kvietizmus tehát, de olyan határozott kiállás, mely világos különbségtételre kötelez. Ennek a világos különbségtételnek a következménye, hogy az ember képes a rendetlenség és az igazságtalanság struktúrái ellen felemelni szavát. Látnunk kell azonban azt, hogy ez a harc nem azonos valamely párt vagy pártállás elleni, esetenként melletti kiállással, amint azt sem lehet mondani, hogy azonos lenne valamiféle „emberek elleni harccal”, hanem a militia Christi harca az ecclesia militans ügyeként az Isten ügye melletti kiállás.

A Barth-tanítvány, a Pákozdy által is ismert és tisztelt K. H. Miskotte ezt a kritikust és harcossal kiállást, mestere teológiájának alkalmazásaként a II. világháború végén mondott hálaadó prédikációjában, melyet „Isten ellenségei elpusztulnak” címmel a 92. zsolnárról tartott, a következőképpen fogalmazta meg irigylésre méltó tisztánlátással: „Aki a történelmet ismeri, tudja, évszázadokon keresztül általános szokás volt az ellenünk forduló embereket Isten ellenségeiként megbélyegezni! Milyen rettenetesen bánunk mi, emberek, a szent dolgokkal, a szent szavakkal! Nem, ellenségeinket csak úgy Isten ellenségeiként megbélyegezni túlságosan is olcsó, hogy azt ne mondjam, képmutató dolog. Erkölcileg veszélyes ez, és istenkáromlás is lehet. Az egyháznak pedig tízszer is meg kell gondolnia, mielőtt ilyen gondolatoknak teret enged.”¹⁷ Pontosan erről van szó a KD-ban is: az egyház, s ezzel együtt az egyéni keresztyének felelősségéről, amennyiben az Isten ügyéről van szó. S ezen a területen a legnagyobb a kísértés esélye is, hiszen amint azt paragrafusunkban láthatjuk, az ember Istentől való elfordulása és elidegenedése az, mely végül az ember önelidegenedéséhez vezetett. Ez az önmagától elidegenedett ember ellentétbe kerül az Istentől számára teremtményként adott rendeltetésével, és így elkezd „mestervesztetten, mert úrvesztetten gondolkodni, cselekedni és létezni.”¹⁸

Ennek a felfogásnak katasztrófális következményei egészen világosan megmutatkoznak abban, hogy az ember saját, Isten nélküli, „pseudoabszolút” létét abszolútnak tekinti, de ezzel nem lesz önmaga szabadságának mestere, s az „Eritis sicut Deus!” reménysége csúfos kudarcba torkollik.¹⁹ Barth felfogásában az ember önjogon alapuló léte illúzió és mítosz, s pontosan abban a pillanatban veszti el szabadságát és önrendelkezési jogát, amikor azt megtalálni és kisajátítani véli: „Istentől való emancipációjának története párhuzamosan zajlik saját életlehetőségeinek önmagától való emancipálódásával, kívánsága, igyekezete és akaratának saját képességei általi legyűrésével.”²⁰ Az emberi tulajdonságok így válnak önálló, s mint olyan, úrvesztett erőkké, melyek az őket létrehozó és emancipáló embert is maguk alá gyűrik. Ennek következményeként az emberi képességek ilyen elszaba-

16 Uo., 350.

17 MISKOTTE: Predigten, 72.

18 BARTH: Das christliche Leben, 364.

19 Uo.

20 Uo. 365.

dult köre önálló jogként mutatkozó lényeggé válik, s pontosan azon törvények szerint működnek, amelyek szerint az ember önmagától Istentől elszakította. „Miként egykoron maga, Isten ellenében, képességei különböző formái úgy fordulnak most ellene. A valóságban nem ő rendelkezik felettük, hanem azok felette, nem szolgálják őt, hanem ő szolgál nekik, s annál inkább játéklabda és fogoly, minél kevésbé tudatosítja magában a köztük fennálló normális viszonyok felborulását.”²¹

A teremtéstörténet újraértelmezésében világossá válik, hogy az Istentől elszakadt ember nem válik szabaddá, hanem éppenséggel vélt szabadságában lesz szolgálta. Az emberi akarat, a tervezési képesség és a készségek nem maradnak meg az ember szolgálatában, hanem a maguk részéről erőt és hatalmat fejtenek ki, de mert nem az ember szolgálatában állnak, úrvesztettek lesznek.²² Mielőtt Barth a következőkben az úrvesztett erők értelmetlen rombolását részletezné, felmutatja alapvető tulajdonságait. Ennek értelmében az úrvesztett erők: 1. sötétek, többértelműek és átláthatatlanok, 2. elillanóak, 3. sokféle formájuk és alakjuk ismert.²³

A fenti tulajdonságokból kitetszik, hogy az úrvesztett erők a maguk rendjén nem megragadhatóak. Barth leírásában beazonosításuk azért is különleges nehézségekbe ütközik, mert kultúrától, műveltségtől, időtől és kortól függően változnak, azaz a régi és leleplezett formák helyébe ezen erők képesek megújult formákat állítani²⁴. Mindez világossá teszi azt is, hogy az úrvesztett erők azon abszolutizmusok képében jelennek meg a barthi teológiában, amelyek között az ember kényszerűségből, vergődve él. Ezek kényszerűen meghatározó folyamatok és hatalmak, melyeket Barth úrvesztett erők néven foglal össze, jóllehet a maguk rendjén irreálisnak tűnnek, de éppen irrealitásukban nagyon is valóságosak, s erejük nem lebecsülhető. A KD logikája az ilyenforma abszolutizmusoktól való mentességet látja az Úri Imádság második kérdésében: az ember ebben az Istentől való szabadságot kéri és vágyja saját maga számára.

A KD sajátossága, hogy a dogmatikai toposzokhoz minden esetben tartozik egy etikai kifejtés is. Feltehető és teljes joggal tehető fel a kérdés, hogy ugyan milyen jellegű etika tartozik az úrvesztett erőkről szóló tanításhoz? Világos már az eddigiek alapján is, hogy ebben az esetben nem egy valamiféle, normatív fogalmak által meghatározott etikáról van szó. A Barth-kutatás mai állása szerint az idős Barth teológiai nyelvezetét mélyen meghatározza annak doxologikus jellege, mely a szigorúan vett objektivizáló tudományos nyelvtől eltávolodva egyfajta más kategóriákban működő nyelvi struktúrát állít elénk. Ez az, amit a jüngeli hermeneutika „Sprachereignis”-nak nevez.²⁵ Pontosan ennek lehetünk tanúi a megfelelő passzusok tanulmányozása kapcsán. A normatív fogalmakkal dolgozó etikát itt egyfajta, ma úgy mondanánk, „narratív etika” váltja fel. Ennek értelmében az úrvesztett erők a maguk igazi valójában mindenkor csak legyőzöttetésük, leleplezésük után válnak

21 Uo. 366.

22 Vö. BARTH: *Das christliche Leben*, 364–366.

23 BARTH: *Das christliche Leben*, 367.

24 Uo.

25 Jünger Ernst Fuchstól veszi át a fogalmat – Lásd FUCHS: *Wagnis des Glaubens*, 229. kk. Vö. a doxologikus imanyelvvvel kapcsolatosan a mai Barth-kutatás eredményeiből kiemelten NEVEN: *Barth* lezen. 2003., illetőleg saját írásomat: FERENCZ: *Kinder Gottes – auch im Eschaton?*, 487–499, különösen 490–491.

nyilvánvalóvá, s ez a folyamat egyfajta „eseményé-létel”, élményszerűen megélt valóság. Tulajdonképpen, ha teológiailag akarjuk értelmezni klasszikus toposzaink segítségével, úgy a harmadik artikulus alapján felépülő etika az, amelyről ezen a helyen beszélni kell. Azaz nem mindegy, hogy kinek a Lelkéből táplálkozva építi fel az ember a maga életének keretét meghatározó döntéseit.

Igen érdekes, ahogyan Barth a maga rendjén az úrvesztett erők négy példáját vázolja fel, ezzel érzékeltetve azoknak az emberi életre gyakorolt hatását. Ez a négy példa a következő: politikai abszolútizmus, ideológiák, ktonikus hatalmak (Chthonische Mächte), valamint a Bibliából közismert Mammon.

A következőkben az imént felsorolt úrvesztett erők jellegzetességeit sorolom fel, különösen is kiemelve a politikai abszolútizmust és az ideológiát, mint olyan úrvesztett erőket, melyeknek erőterében PLM a maga életét leélte.

a) Politikai abszolútizmus

A jelenség, melyet Barth a „politikum démonának” nevez, egyáltalán nem tartozik a közismerten úrvesztett erők közé. Akkor, amikor a bázeli teológus a politikum démonizálásáról szól, világosan megfogalmazza az állam és a politikum lényegét, azaz azt, hogy az lényege szerint a jogot és a szabadságot védelmezi az ember érdekében.²⁶ Az Istentől elszakadt ember számára azonban a politika démonivá válik abban a pillanatban, amikor azt önerőből kívánja művelni, s vélt szabadságának hatalmában állva maga lesz a rendszer foglya: „A jog már nem az embert segítő, életét biztosító, felszabadító és megelégtető rend, a jog az ember által elragadott és kezelt, más embereket alávető hatalom lesz. A hatalom nem szolgálja a jogot, s ilyenformán nem ebben van rendeltetése és határa. A hatalom sokkal inkább maga alá gyűri a jogot [...] az állam nem az embert szolgálja, hanem az embernek kell uralkodóként, vagy alattvalóként az államot szolgálnia.”²⁷ A politikai démon leg-eklatánsabb megjelenési formája minden esetben az impérium, ennek alapstruktúrája minden esetben ugyanaz: a hatalom maga alá gyűri a jogot és a jog csak a hatalom és hatalmon levők szolgálatában áll. Ugyanakkor azonban világosan látni kell azt is, hogy az egyébként teljesen mindegy, milyen színezetű impérium csak akkor működik, ha a politikai elitet és az alattvalókat egyfajta varázslatszerű csodálattal kapcsolja magához. Barth e helyen azt mondja, hogy ez ebben az esetben az állam mítoszává válik, amelyről csak a mítosz bibliai nyelvén lehet beszélni. A mítosz azonban veszélyes, hiszen éppen úgy legitimálhatja a nemes, mint az alantas törekvéseket. Pákozdy László Márton a maga rendjén, amikor az Ószövetség prédikálhatóságát vizsgálja, megállapítja: „A mítosz szimbolikus nyelve miatt nincs okunk finnyáskodni, hiszen ma a legtöbb tudományágnak nélkülözhetetlen a

²⁶ BARTH: Das christliche Leben, 374.

²⁷ Uo.

maga szimbolikus nyelve, szimbólumrendszere.”²⁸ Majd ugyanennek a tanulmány-nak a végén más összefüggésben ugyan, de arra figyelmeztet: „Az öncélúság elvének az érvényesítésében el van rejtve a széthullás vírusa, a robbanás ketyegő pokolgépe.”²⁹

Azt hiszem, nem nehéz belátni a gondolatbeli párhuzamokat a két teológus gondolati rendszerében még akkor is, ha nagyon is különböző struktúrákban közlik ugyanazt. Pákozdy tanulmányának külön érdekessége, hogy egy szocialista valláskritikai munkát is idéz, kritikusan villantva fel annak sebezhető pontját éppen a mítoszellenességben. A mítosz mítosz voltának belátása hozzásegít annak leleplezéséhez, vallja Barth, és ebben az esetben gondolata különösen is elgondolkoztató: „A jog hatalmának átcsapása a hatalom jogába minden politika minden kapuja előtt veszélyként leselkedik. Ez megközelítésnél tovább sehol sem ment és nem is lehet, de megközelítő megvalósulásában is eléggé rémületes és elrettentő”³⁰

b) Ideológiák

A második, a mi szempontunkból jelentős momentum az úrvesztett erők megnyilvánulási formái közül az ideológia. Barth ezt bizonyos értelemben még felsőbbrendűnek nevezi, hiszen az embernek abból a csodálatos képességéből keletkezik, mely a világot észleletként nézve képes arról alkotott észleleteit fogalmakba, majd fogalmi rendszerekbe foglalni, s ezzel tudást létrehozni.³¹

Az ideológiák születésében a veszélyes pontot Barth abban látja, hogy ez az önmagában véve értékes emberi tulajdonság az istentől elszakadt ember életében egy bizonyos ponton olyan sajátosan merev és változhatatlan fogalomrendszeret, előfeltételeket és előértési sémákat hoz létre, mely az emberi képzetalkotás relatív voltáról elfelejtkezve az emberi képzeteknek nem csupán emberi, de kvázi isteni jelleget tulajdonít. Az ideológiák ilyenformán az önmagát abszolutizáló emberi elme szüleményei, s különleges veszélyességük éppen látszólagos magasabbrendűségükben van.

Barth így fogalmaz: „Igazi szerencse, hogy még nem akadt (s mint olyan, nem is fog, és nem lehetséges) olyan ideológia, mely akár egyetlen embert is teljes mértékben és kizárólagosan eltöltött volna, ezzel funkcionáriusává téve azt.” Az ideológiák formálódásában Barth azt a nyelvi sajátosságot véli megragadhatónak, mely az -izmus fogalomképzéssel dolgozik. Az idős teológus így vall erről egy interjúban: „[...] Óvakodjunk minden olyan szótól, ami -izmusra végződik!”³² A KD

28 PÁKOZDY: Hogyan prédikáljunk az Ószövetség igéi alapján, 89–90. Különösen is érdekes ez abban az összefüggésben, melyben a modern kor, elsősorban a Frankfurti Iskola határozott nyomásgyakorlása és túlnyomó intellektuális fölénye következtében, valamint a II. világháború tapasztalatainak hatására a mítoszok nyelvétől végképp búcsút venni látszott. Az így kialakult „negatív mítosz” nyelve éppen úgy kritikára érdemes, mint elődei. Lásd ezzel kapcsolatosan a Frankfurti Iskola elméletalkotása körül kialakult vita dokumentálását: ADORNO: Der Positivismusstreit in der deutschen Soziologie, 1970. Nyilvánvaló, hogy az azóta jelentősen módosult habermasi pozíció a vitát ma már más fénybe helyezi, de a dokumentumkötet rámutat a korabeli égető problémákra, melyek, ha más formában is, de napjainkban is jelentkeznek.

29 PÁKOZDY: Hogyan prédikáljunk, 96.

30 BARTH: Das christliche Leben, 378.

31 Uo., 383.

32 BARTH: Utolsó bizonyágtételek, 2010.

78. §-ban ezt a következőképpen fogalmazza meg: „Krisztus ismeretének helyére, amennyiben az princípiummá, elvvé válik, a krisztocentrizmus lép [...] Arról nem is beszélve, hogy a szótagocskát közismerten személynevek után is lehet kapcsolni [...] Az „-izmus” azt jelenti minden területen, hogy egy meglátás, egy fogalom, az emberi lét szereplőinek egyike [...] minden mással szemben a diktátor regulátori szerepét kapta, mellyel szemben az ember már-már elveszítette, vagy éppenséggel valósággal elveszítette szabadságát.”³³

Az ideológiák második jellemzője a kulcsszó, vagy hívószó, mely közös jellegzetességként megjelenik minden típusú ideológiában, s melyről Barth különösképpen is az agresszív kategóriában beszél³⁴, míg harmadik jellemzőként a propaganda nevezhető meg.³⁵

c) *Któnikus hatalmak*

Csak a jelzés szintjén szükséges megemlíteni azt, hogy az ember nem csupán szellemi lény, aki mint olyan, az ideológiák által kísérhető, hanem egy a testi és materiális világban élő lény, akit véges földi életének körülményei messzemenően meghatároznak. Ebben az esetben is ugyanakkor a jelenségnek lehetünk tanúi: az ember környezetének forrásai számára segítő erők kellene legyenek, de amennyiben ő azok uraként tünteti fel magát, maga válik szolgává. Barth némi nem leplezett iróniával mondja, hogy a „föld szellemei” elszabadultak.³⁶ Mai szemmel nézve megdöbbentő azon éleslátás, amivel az idős teológus a mai világot olyan nagyon jellemző diktátumokat ironikus éllel felsorolja: pl. divat, sport stb.

d) *Mammon*

A Mammon jellegzetessége, hogy a pénzhez köthető, s mint olyan, legegyszerűbben látszatvalóság, de a pénz lenyűgöző ereje éppen ebben a látszatvalóság voltában van, mely lehetővé teszi bármely emberi értékre való becserélhetőségét.³⁷

Igen érdekes egyebekben a Barth által a KD-ban bemutatott stratégia az úrvesztett erők legyőzésére. Ezek ugyanis nem azáltal győzhetők le, hogy részletes elemzéssel és strukturális analízis segítségével velük a hit valóságát állítjuk szembe, hanem sokkal inkább azzal, hogy tudatosan nem vesszük őket komolyan. A szélsőségesen preskriptív morál helyét így és csak így veheti át az az etika, mely a feltétlen szabadság jegyében biztosítja a szabadságot mindazoknak, akik erre ráhagyakoznak. Azt hiszem, ezzel Pákozdy László Márton is egyetértett volna, hisz,

33 BARTH: *Das christliche Leben*, 386.

34 Lásd BARTH: *Das christliche Leben*, 387.: „Jelenlétének és tevékenységének második jele a kulcsszó, a hívószó, a catchword megjelenése – nem véletlen, hogy a jelenség ilyen, kimondottan is veszélyesen hangzó elnevezésekkel bír.”

35 BARTH: *Das christliche Leben*, 386–387.

36 Uo., 390.

37 Lásd BARTH: *Das christliche Leben*, 378. kk., különösen 381.

legalábbis az én olvasatomban, teológiai diszciplinája tudományosságának védelme minden esetben a szabadon gondolkodó és felelősen megnyilatkozó tudós nyilvános és felelős megszólalásának lehetőségét kívánta fenntartani akármilyen, mégoly kényszerítő erejű nyilvánosság előtt is.³⁸

Így és csak így lehet az úrvesztett erők erőterében embernek maradni, megőrizni az abszolutizmus és a mindenkori ideológiák árnyékában is azt a sajátos emberi emberséget, ami életünk végső céljára néz – mondja Barth.

Pákozdy a maga rendjén így vall az emberi élet végső meghatározottságáról:

„Az ember az önmagával, a természet és a történelem szükségszerűségeivel való küzdelemben, Isten vezetése alatt válik csak szabad és boldog emberré, és Jézus Krisztusban szemlélheti szemtől szemben a láthatatlan Istent és a maga eikonját és homoiomáját: képmását (2 Kor 4,4; Kol 1,15). Benne, a »második Ádámban« kapjuk meg személyes és közösségi életünk értelmét, útját, igazságát és életét (Róm 5. rész, különösen 5,14–21).”³⁹

A barthi úrvesztett erők vonzásterében élve csak ezzel a hittel lehet „emberséges” embernek lenni és maradni, óvatos távoltagelességgel az ideológiák, de feltétlen nyitottsággal Isten Igéje iránt. Úgy gondolom, Pákozdy László Mártonnak akkor adjuk meg az őt megillető tiszteletet, ha életében és munkásságában az emberséges ember fel nem adott küzdelmét szemléljük mindenfajta úrvesztett erők vonzásterében is.

Felhasznált és idézett irodalom

- ADORNO, THEODRO W. u.a. (Hg.): *Der Positivismusstreit in der deutschen Soziologie*, Berlin, Luchterhand Verlag, 1970.
- BARTH, KARL: *Das christliche Leben. Die Kirchliche Dogmatik IV/4, Fragmente aus dem Nachlass. Vorlesungen 1959–1961*, Hg. von Hans-Anton Drewes und Eberhard Jüngel, Zürich, Theologischer Verlag Zürich, 1999, GA II/7.
- BARTH, KARL: *Die Unordnung der Welt und Gottes Heilsplan*, Zollikon-Zürich, Evangelischer Verlag Zürich, 1948.
- BARTH, KARL: *Utolsó bizonyágtételek*, Debrecen, Karl Barth Kutatóintézet Kiadványai 5., 2010.
- BARTH, KARL: *Einführung in die Evangelische Theologie*, Zürich, Theologischer Verlag Zürich, 2006.
- FERENCZ, ÁRPÁD: Kinder Gottes – auch im Eschaton? Karl Barths Annäherung an die Eschatologie in seinem „Unterricht in der christlichen Religion”, in: Hess, R. – Leiner, M. (Hg.): *Alles in allem. Eschatologische Anstöße*, Festschrift für J. Christine Janowski zum 60. Geburtstag, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 2005., 487–501.
- FUCHS, ERNST: *Wagnis des Glaubens*, Neukirchen, Neukirchener Verlag, 1979.
- MISKOTTE, KORNELIS H.: *Predigten, aus vier Jahrzehnten. Ausgewählt, übersetzt und herausgegeben von Hinrich Stoevesandt*, München, Kaiser Verlag, 1969.

38 Szép példa erre a „Ganédombra a papokkal...!” c. rövid írása, l. PÁKOZDY: Válogatott tanulmányok, 141–147.

39 PÁKOZDY: Hogyan prédikáljunk, 97.

- PÁKOZDY LÁSZLÓ MÁRTON: Barth, Karl: Theologische Existenz heute, Heft 1–6. Barth Károly és a német hitvalló egyház belső küzdelme in: *Theológiai Szemle* 9 (1933), 228–233.
- PÁKOZDY LÁSZLÓ MÁRTON: Hogyan prédikáljunk az Ószövetség igéi alapján, in: Uő.: *Válogatott tanulmányok az általános és bibliai vallástörténet köréből I/1*, Budapest, a Ráday Kollégium Kiadványai, 1984, 85–89.
- PÁKOZDY LÁSZLÓ MÁRTON: Miről és hogyan tesz bizonyosságot az Ószövetség? in: Uő.: *Válogatott tanulmányok az általános és bibliai vallástörténet köréből I/1*, Budapest, Ráday Kollégium Kiadványai, 1984, 1–11.
- PÁKOZDY LÁSZLÓ MÁRTON: „Ganédombra a papokkal...!”, in: Uő.: *Válogatott tanulmányok az általános és bibliai vallástörténet köréből I/1*, Budapest, Ráday Kollégium Kiadványai, 1984, 141–147.
- PÁKOZDY LÁSZLÓ MÁRTON: Az exegézis a dogmatika és az igehirdetés néhány határkérdése, in: *Theológiai Szemle* 8 (1942), 212–233.
- PÁKOZDY LÁSZLÓ MÁRTON: Az Ótestamentum magyarázatának alapkérdéseiről, in: Uő.: *Válogatott tanulmányok az általános és bibliai vallástörténet köréből I/1*, Budapest, Ráday Kollégium Kiadványai, 1984, 37–55.
- NEVEN, GERRIT W.: *Barth lezen. Naar een dialogische Dogmatik*, Zoetermeer, 2003.